

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В КИТАЇ (ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

Лі Л,

*доктор філологічних наук, професор,
проректор Інституту іноземної мови та літератури,*

Північно-Західний університет, № 967

вул. Аньнін, м. Ланьчжоу, провінція Ганьсу, Китай

ORCID: 0000-0002-9848-8539

li851646@gmail.com

У статті розглянуто феномен української діаспори в Китаї у першій третині ХХ століття. Зазначено, що поява української літератури та культури пов'язана з митцями, які перебували в еміграції у Харбіні, Шанхаї та інших регіонах Китаю. Міграція українців до країн Далекого Сходу зумовлена будівництвом Китайсько-Східної залізниці та переселенням великої кількості громадян на північний схід Китаю. Підкреслено, що українці розселилися у Харбіні та у містах, що охоплювали КСЗ, – Шанхаї, Пекіні, Тяньцзіні, Ціндао та Сіньцзяні. У побудові української діаспори головними чинниками були мова, релігія, культура та суспільні форми. Матеріали періодики та архівів дозволили зрозуміти, що у 1920–1930-ті роки Харбін та Шанхай були центрами життя українських емігрантів. В українському двотижневику «На Далекому Сході» містяться статті, огляди, оголошення, анонси, які дозволяють побачити особливості життя української спільноти. У статті зазначено, що серед видатних українців діаспори в Китаї перебували Й. Вонсович, Г. Тоцький, Б. Воблий, І. Світ та ін. У творах письменників діаспори репрезентовано історію та культуру Китаю, реалії повсякдення, рецепції китайського мистецтва й традицій. Наголошується, що створення Китайської Народної Республіки сприяло зростанню інтересу до української літератури, проводилися зустрічі з письменниками, перекладалися твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Олеся Гончара, Максима Рильського, Андрія Малишка, Володимира Сосюри та інших. Доведено, що переклади Ге Баоцюаня відкрили китайським читачам українську літературу. Сьогодні дослідники-літературознавці в Китаї вивчають твори Тараса Шевченка, Олеся Гончара, сучасних українських письменників.

Ключові слова: історія, Китай, культура, періодичні видання, рецепція, українська діаспора.

THE PHENOMENON OF THE UKRAINIAN DIASPORA IN CHINA (THE FIRST THIRD OF THE XX CENTURY)

Li LI

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Vice-Dean of College of Foreign Languages & literature,
Northwest Normal University, № 967
Anning East Road, Lanzhou City, Gansu Province, China
ORCID: 0000-0002-9848-8539
li851646@gmail.com*

In the article, the author writes about the phenomenon of the Ukrainian diaspora in China, it was in the first third of the 20th century. The author of the article notes that the appearance of Ukrainian literature and culture in China is connected with artists who were in exile in Harbin, Shanghai and other regions of the country. The migration of Ukrainians to the countries of the Far East is due to the construction of the China-Eastern Railway and the resettlement of a large number of citizens to the northeast of China. The author of the article writes that Ukrainians settled in Harbin, Shanghai, Beijing, Tianjin, Qingdao and Xinjiang. In the construction of the Ukrainian diaspora, the main factors were language, religion, culture and social forms. The author of the article analyzed materials from periodicals and archives. The author of the article proved that in the 1920s and 1930s, Harbin and Shanghai were the life centers of Ukrainian emigrants. The Ukrainian biweekly “On the Far East” contains articles, reviews, announcements, that help to understand the life of the Ukrainian community. In the article, the author notes that Y. Vonsovysh, H. Totskyi, B. Voblii, I. Svit and others were among the prominent Ukrainians of the diaspora in China. The history and culture of China, everyday realities, receptions of Chinese art and traditions are represented in the works of diaspora writers. The author of the article emphasizes that the creation of the People’s Republic of China contributed to the growth of interest in Ukrainian literature. In the 20th century, meetings were held with writers, the works of Taras Shevchenko, Ivan Franko, Lesia Ukrainka, Oles Honchar, Maksym Rylskyi, Andrii Malyshko, Volodymyr Sosyura and others were translated. The author of the article proved that Ge Baoquan’s translations introduced Chinese readers to Ukrainian literature. Today, literary researchers in China are studying the works of Taras Shevchenko, Oles Honchar, and modern Ukrainian writers.

Key words: *culture, China, reception, periodicals, history, Ukrainian diaspora.*

Постановка проблеми. Поява української літератури та культури у Китаї пов’язана з митцями, які на початку – у середині ХХ століття перебували в еміграції у Харбіні, Шанхаї та інших регіонах Китаю. Витоки цього явища зумовлені будівництвом Китайсько-Східної залізниці та переселенням великої кількості громадян на північний схід Китаю. Після подій 1917 року творчий процес

емігрантів отримав новий розвиток, зумовлений переїздом значної кількості громадян. Після Другої світової війни історія розвитку української культури в Китаї на певний час призупинилася. Вивчення історії української діаспори першої третини ХХ ст. у Китаї досі не стало предметом детального розгляду. Сьогодні ми маємо ґрунтовні праці О. Огневої, Н. Ісаєвої, Г. Саган, О. Хоменко, В. Кіктенко та ін. Констатуємо, що багато аспектів існування української діаспори в КНР у китайському літературознавстві не розкрито.

Мета статті. Мета нашої статті – дослідити феномен української діаспори в Китаї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Н. Ісаєва зазначає, що «у ХVІІІ – ХІХ ст. шляхи проникнення української культури в Китай визначала робота Російської духовної місії у Пекіні (далі – РДМП), яка проіснувала до 1917 р. У складі РДМП стало перебували (і нерідко очолювали її) духовні особи з України, зокрема вихованці Києво-Могилянської академії. Зацікавленість східними країнами в цьому освітньому закладі додавала йому вагомості як могутньому науковому і християнському центру на Русі. Випускники академії відзначалися високим рівнем набутих знань і глибокою вірою в обраність православ'я <...> українські пастирі у складі РДМП провадили дослідницьку, наукову роботу, водночас популяризували власну культуру в Китаї. Істотно, що більшість із них володіли китайською мовою, тож і легко спілкувалися з китайцями. Під час спілкування діячі РДМП не тільки могли наvertати місцеве населення до християнської віри, а й розповідати про батьківщину (тобто Україну), традиції свого народу, його культуру тощо» [1].

У першій третині ХХ століття початок процесу еміграції українців до Китаю зумовлений будівництвом залізниці, який уряд, бажаючи розширити сферу свого впливу, розпочав у 1890-х роках. Залізничне сполучення мало проходити через Північно-Східний Китай і з'єднувати Владивосток (одне з важливих міст Далекого Сходу) зі східною ділянкою Транссибірської магістралі. У 1896 році надзвичайний і повноважний посол Цинської імперії Лі Хунчжан і міністр закордонних справ російської імперії Олексій Лобанов-Ростовський підписали «Союзний (Айгунський) договір між російською імперією та Китаєм (імперією Цин)», яким Китай дозволяв прокласти залізницю, що мала назву Китайсько-Східна залізниця (КСЗ). У серпні 1897 року розпочалося будівництво залізниці з центром у Харбіні. Загальна довжина дороги була понад 2500 кілометрів. 14 липня 1903 року це залізничне сполучення було офіційно відкрито. З будівництвом КСЗ велика кількість українських робітників та інженерно-технічних працівників переїхала до північно-східної частини Китаю, і Харбін став головним центром проживання мігрантів. Запуск КСЗ сприяв залученню до Харбіна ще більшої кількості громадян російської імперії. Саме з Китаєм вони пов'язували своє майбутнє і бачили тут найкращі умови для подальшого життя. Згідно зі статистикою, у 1912 році в Харбіні перебувало 68549 осіб, серед яких були й українці.

На сайті Посольства України в Китайській Народній Республіці зазначається, що «українська діаспора в Китаї складалася зі спільнот, що перебували в різних

містах. Поки що можна говорити про 50–100 тис. українців у Китаї, включаючи тих, хто працював на Китайсько-Східній залізниці (КСЗ). Українську мову можна було почути на вулицях інших китайських міст, утім найбільші українські спільноти розташувалися у містах Шанхай і Харбін. Зокрема, у Харбіні була українська церква, українське видавництво «Наклад Української видавничої спілки», клуб, школа та інші суспільні організації, виходила газета українською мовою «Маньчжурський вісник» [2]. Мова, релігія, культура та суспільні форми були головними у побудові української діаспори: «Беручи до уваги те, що українська мова стала не лише основою для спілкування українських емігрантів із Російської імперії, а й підґрунтям, яке об'єднувало більшість українських іммігрантів у країнах Далекого Сходу, було вирішено зупинитися на терміні саме «українська діаспора» [2].

Трагічні події в історії України у першій третині ХХ століття сприяли розселенню громадян у Харбіні та у містах, регіонах, що охоплювали КСЗ, – Шанхай, Пекіні, Тяньцзіні, Ціндао та Сіньцзяні. Статистичні дані свідчать, що з 1918 по 1920 роки понад 50000 переселенців оселилося у Харбіні. До 1922 року їхня кількість у місті досягла 155000, а провінції Хейлунцзян – 200000. У 1920–1930-ті роки Харбін та Шанхай були центрами життя українських емігрантів у Китаї. У Маньчжурії, у містах, розташованих на КСЗ та в інших регіонах Китаю, кількість українських мігрантів була значною. У 1930-ті роки після захоплення Японією Північно-Східного Китаю велика кількість українців переїхала.

На початку будівництва Харбіна українці-переселенці здебільшого були зайняті в роботі, яка потребує фізичних зусиль. Українська інтелігенція у місті посідала незначне місце. Запуск та функціонування КСЗ відкривали нові можливості для українських мігрантів, які шукали кращого життя. Влада Харбіна прагнула створити всі необхідні умови для українських переселенців, створювала бібліотеки, школи, кінотеатри, театри, надавала гуманітарну допомогу, засновувала асоціації, що сприяють збереженню народних традицій. Все це, зрештою, не лише призвело до збільшення кількості українських мігрантів, а й розвивало мистецтво та культуру української діаспори.

На сайті українського Посольства в Китаї акцентовано, що «існують свідчення, що перші спроби офіційного оформлення української спільноти в Шанхаї робилися ще на початку 1920-х років. Утім боротьба за існування та пошуки хліба насущного відсунули її створення. Це вдалося зробити лише після приїзду з Харбіна українських діячів: у вересні 1932 р. за ініціативою І.І. Сокольського, Г.Ф. Тоцького, Й.Й. Вонсовича та М.Т. Квашненка було засновано українську суспільну організацію «Українська громада». Установчі збори вибрали управу, голову, секретаря та ревізійну комісію. «Українська громада» в Шанхаї мала такі цілі: а) захист культурних і національних інтересів місцевих українців; б) збереження нормального соціально-культурного життя української спільноти; в) матеріальна та моральна підтримка співвітчизників у Східній Азії за допомогою українського друкованого слова» [2].

Розвиток української культури та літератури в Китаї зумовлені життям українців. Приїзд великої кількості мігрантів значно вплинув на соціальне та культурне життя Китаю. Українці разом з іншими мігрантами з російської імперії відкрили у Харбїні та Шанхаї початкові та середні школи, заснували вищі навчальні заклади з технічними, сільськогосподарськими, комерційними, медичними, фармацевтичними, юридичними, педагогічними, музичними, художніми спеціальностями, організували музичні клуби, літературні групи та організації (Музична група Шанхайського культурного клубу, Муніципальний симфонічний оркестр Шанхаю та інше). Поліпшення економічного рівня життя українських мігрантів забезпечило необхідні умови для розвитку їхньої культури в Китаї. У цей час з'явилися талановиті літературні твори, які продовжили традиції української літератури.

Українське Посольство в Китаї зазначає, що «на початку 1930-х рр. у Шанхаї проживало близько 5 тис. українців. Поволі українці увійшли до кола успішних комерсантів Шанхая. Їм належали фешенебельні ресторани (брати Ткаченки), крамниці й торговельно-промислові підприємства. Саме тоді з'явилася можливість провести перереєстрацію членів «Громади». Вона відбулася у грудні 1937 року. Організація придбала невелике приміщення для канцелярії, відкрила власну школу й театральний гурток. Багато хто того часу відзначав поживлення у проведенні різноманітних заходів. Також українці організовували власні радіопередачі. У Харбїні та Шанхаї щонедїлі між 14-ю та 15-ю годинами транслювалися регулярні передачі українською мовою – музика, новини й коментарі. Перед співвітчизниками часто виступали Милко, Світ, Дроб'ячко. Відповідальними за передачі були п. Квашненко й п. Тоцька» [2].

Матеріали періодики сприяють більш глибокому розумінню повсякденного життя української діаспори. Зокрема, в українському двотижневнику «На Далекому Сході» містяться статті, огляди, оголошення, анонси, які дозволяють побачити особливості української спільноти. А. Чорномаз в «Енциклопедії Сучасної України» репрезентує огляд видання і зазначає, що «На Далекому Сході» виходив у 1937 році у китайському місті Цїндао, загалом вийшло 4 номери двотижневика. «Видавці – Українська видавнича спілка та місцевий осередок товариства «Просвіта», фактично В. Мигулін та М. Мілько» [3]. Перший номер було присвячено «річницям народження та смерті Т. Шевченка, містило велику статтю «Життя Т.Г. Шевченка» (із текстом «Заповіту») й інформацію про свято його пам'яті, що мало відбутися того ж дня у Цїндао, дві статті до 20-ліття заснування УЦР – «20-я годовщина Великого События» та «У двадцятую річницю заснування Центральної Ради» М. Мілька, «Подорожні вражіння» (ймовірно, авторства В. Мигулїна) про м. Тяньцзїнь (Китай) і українське життя в ньому, «Радіохронїку» (про радіопередачі із Зеленого Клину), повідомлення «Среди украинцев» (про збори місцевого товариства «Просвіта» в Цїндао), анонс оперет «Наталка Полтавка» та «Майська ніч» місцевого українського драматичного гуртка із фото української артистки М. Коботової» [3]. У другому номері від 2 травня були привітання до

Великодня, «в ньому також опубліковано рецензію на вихід Мапи Зеленої України, стаття «Гетьман України Богдан Хмельницький», продовження «Подорожніх вражень» про Тяньцзінь, повідомлення «К першому виступленню Колектива українських артистів», історичний календар «Важніші події в місяці квітні» та памфлет у формі відкритого листа голові створеного в Ціндао «Українського земляцтва» (малоросійського по суті) під назвою «З нагоди заснування “Українськава” земляцтва» [3]. 25 травня вийшов третій номер двотижневика, який було «присвячено річниці трагічної загибелі С. Петлюри, містило на першій сторінці статті «Заповіт Петлюри» та «Трагічні роковини» (ймовірно, О. Дроб'язка), полемічну статтю М. Мілька «На далекосхідні теми» з гострою критикою ситуації в Українській національній колонії в Маньчжурії та політики її проводу на чолі з Ю. Роєм, статтю «Великому Каменяреві» до річниці народження І. Франка, продовження полеміки «Ще раз за “Українське” земляцтво», а також повідомлення «Загальні збори Української Громади у м. Шанхаю» та «Українська церква у м. Шанхаю» [3].

В. Чорномаз детально пояснює, чому вийшло тільки 4 номери «На Далекому Сході»: «Четверте число вийшло 18 липня, оскільки її видавництво опинилося під фінансовим тиском друкарні, що одержала неофіційне розпорядження місцевого російського Антиккомуністичного комітету припинити видання часопису й підвищила платню за друк на 50%, а коли видавництво погодилося платити дорожче, власник друкарні взагалі відмовився друкувати газету. Завдяки значним зусиллям видавців вдалося знайти іншу друкарню, в якій вийшло четверте число, що містило «Вісті зі світа», статтю М. Мілька «Чорна Рада», інформацію з українського життя в Тяньцзіні та Ціндао і рецензію на х/ф «Наталка Полтавка» (1936, реж. І. Кавалерідзе, студія «Українфільм»), який демонстрували тоді у Китаї. Надалі поліція під тиском Антиккомуніст. комітету не дала дозволу на продовження видання газети. Вихід чотирьох чисел двотижневика відіграв важливу роль в українському житті на Далекому Сході» [3].

Отже, навіть короткий огляд двотижневика «На Далекому Сході» дозволяє зрозуміти активне життя української діаспори в Китаї. Цей час можна назвати розквітом української культури в Харбіні, Шанхаї та інших містах. Серед найвідоміших особистостей історики діаспори називають такі імена: Й. Вонсович, Г. Тоцький, Б. Воблий, І. Світ та ін. Зміни у зовнішній та внутрішній політиці призвели до того, що на початку 1950-х років українська культурна діаспора в Китаї майже перестала існувати. Частина українських мігрантів повернулася додому, частина переїхала у треті країни світу. У Харбіні та Шанхаї припинили існування райони українських переселенців.

Створення Китайської Народної Республіки сприяло зростанню інтересу до української літератури, проводилися зустрічі з письменниками, перекладалися твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, О. Гончара, М. Рильського, А. Малишка, В. Сосюри та інших. Н. Ісаєва зазначає: «Входження української дійсності в китайську літературу (точніше, поезію) відбувалося завдяки

відвідинам китайськими письменниками України. У 1956 р. до України приїздили Янь Чень і Ге Бічжоу, які присвятили побаченому свої поетичні твори: Янь Чень – цикл віршів «Шевченко» у збірці «Найпрекрасніша троянда», а Ге Бічжоу – збірку «Ода Чорному морю». Контекст «розквіту соціалізму», як в Україні, так і в Китаї, породжує пристрасні поетичні сповіді, хвалу мальовничій Україні. Побіжного огляду виявляється досить, щоб змалювати щасливу соціалістичну дійсність» [1]. Дослідниця підкреслює, що «обмін культурними делегаціями, починаючи з 1949 р., коли в складі урядової делегації у Китаї побував Олесь Гончар, можна назвати регулярним. Письменники знайомилися з особливостями життя Китаю, брали участь у конференціях, спільних святкуваннях ювілеїв видатних письменників» [1]. У 1970-х роках у Китаї видано твори І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» та П. Шелеста «Україна наша Радянська». У 1980-ті роки перекладацька діяльність Ге Баоцюаня відкрила китайським читачам численні твори української літератури. У поле наукової рецепції китайських дослідників потрапляють твори Тараса Шевченка. У 1982-ті роки значними були наукові відкриття Лю Ніна та Цзе Тяня, які досліджували творчість О. Гончара. Незалежність України та зовнішня політика Китаю у 1990-х роках активізувала інтерес до української культури, зокрема, в Уханьському університеті було створено Центр вивчення України.

Сучасні китайські дослідники зазначають, що «література української еміграції в Китаї опинилася під впливом традиційної китайської культури. Автори, зберігаючи традиції рідної культури, одночасно рефлексували щодо китайських реалій. Також необхідно визнати величезну заслугу української діаспори у поширенні традиційного китайського мистецтва, естетики і світогляду» [3].

Переселенці, які оселилися в Китаї, хоч і мали досить обмежене коло спілкування й зберігали власні національні традиції, проте поступово підпадали під вплив китайської культури, суспільних засад і місцевих умов. Тому серед творів українських авторів-емігрантів з'явилися такі, де дія розгорталася на тлі китайських реалій або в контексті китайської історії та культури. Українські автори зверталися до значущих для історії Китаю подій (історія міст Харбін та Шанхай, японська інтервенція та ін.), описували ландшафти та пейзажі регіонів Китаю (ліси на північному сході, весну Сунгарі, озеро Сіху в Ханчжоу), відтворювали власну рецепцію китайського мистецтва (живопис шаньшуй, народну музику, поезію, традиційні свята, зустріч Нового року за місячним календарем, похоронні ритуали та ін.). У творах митців також використовувалися китайська лексика, традиційні образи та китайські топоніми: бодхісаттва Гуаньїнь, буйвол, дракон, лотос, сосна та кипарис, зелений бамбук тощо.

Висновки. Отже, українська діаспора в Китаї є унікальним явищем. Традиційна культура Китаю, що формувалася протягом тисячоліть, вплинула на світогляд та творчість українських письменників-емігрантів. Їхні рецепції демонструють прагнення синтезувати китайські та українські традиції. Можемо констатувати, що переклади та системне вивчення української літератури за тридцятирічний

період (з 1992 по 2023 роки) сприяли відкриттю нових перспектив у дослідженні культурного, історичного, літературного контекстів, проблематики, генеалогії та поетики творів українських мігрантів. На нашу думку, без урахування творчості діаспори неможливо сформувати цілісне уявлення про історію культурних взаємин України та Китаю. Дослідницький інтерес китайських учених відкриває широкі перспективи вивчення цього явища, сучасні наукові методології, що застосовуються в гуманітаристиці Китаю, дозволяють глибше збагнути сутність цього унікального явища ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ісаєва Н.С. Основні форми рецепції української літератури в Китаї. *Українознавство*. 2006. № 2. С. 313–319.
2. Українці у Китаї. 2022. URL: <https://china.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/4036-ukrajinci-u-kitaji>.
3. Чорномаз В. На Далекому Сході. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-71357>.

REFERENCES

1. Isaieva, N. (2006). Osnovni formy retseptsii ukrainskoi literatury v Kytai [The main forms of reception of Ukrainian literature in China]. *Ukrainoznavstvo*. № 2. S. 313–319 [in Ukrainian].
2. Embassy of Ukraine in the People's Republic of China (2022). Ukraintsi u Kytai [Ukrainians in China]. Retrieved from: <https://china.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/4036-ukrajinci-u-kitaji> [in Ukrainian].
3. Chornomaz, V. (2020). Na Dalekomu Skhodi [In the Far East]. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-71357> [in Ukrainian].